

بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی و ارائه راهکارهای عملی جهت بهبود وضع موجود

منصور ترکیان تبار^۱

ابوالفضل میرمحمد مکی^۲

بهمن زندی^۳

چکیده

این تحقیق با هدف آگاهی از وضعیت موجود کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی و شناخت مشکلات آن‌ها و همچنین مقایسه وضع موجود با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران به روش پیمایشی به انجام رسیده است. جامعه آماری تحقیق شامل تمامی کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج است. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز از پرسش‌نامه استفاده گردید که پس از دریافت پرسش‌نامه‌ها و کدگذاری آنان، داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد تمامی کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج در زمینه مجموعه، نیروی انسانی، خدمات، ساختمان ... با استاندارد فاصله بسیار دارند، ضمن آنکه گردآوری منابع اطلاعاتی مورد نیاز جامعه مخاطب، تخصیص ۷۰ تا ۹۰ درصد بودجه اختصاص یافته به کتابخانه‌ها جهت خرید منابع اطلاعاتی و همچنین وجود امکانات لازم جهت اطفای حریق و اعلام خطر از نقاط مثبت کتابخانه‌های مورد مطالعه به شمار می‌رود.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه‌های دانشگاهی، منطقه پنج، دانشگاه آزاد اسلامی، استاندارد.

مقدمه

دارند، تلاش می‌کنند با تربیت و آموزش نیروی انسانی، آنان را برای ورود به بازار کار و خدمت به جامعه آماده سازند. به همین دلیل، دانشگاه سازمانی غنی است که توأمان

دانشگاه‌ها اصلی‌ترین و مهم‌ترین مرکز تولید علم و دانش در کشورهای مختلف به شمار می‌روند و به واسطه رسالتی که بر دوش

۱. عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دورود torkian2001@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد مردم‌شناسی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد دورود

به فعالیت آموزشی و پژوهشی می‌پردازد و در کنار آن دانشگاهیان به عنوان قشر اندیشمند جامعه بر چگونگی تصمیم‌گیری در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و... اثر می‌گذارند.

باید این واقعیت را پذیرفت که تحولات جهانی، رسالت مراکز دانشگاهی را نیز دگرگون کرده و آنان وظیفه‌ای به مراتب سنگین‌تر از گذشته بر عهده دارند. رشد شگرف فن‌آوری‌های نوین که خود پشته‌ای برای رشد و توسعه به شمار می‌روند، مراکز دانشگاهی را موظف می‌کند تا برای دستیابی به اهداف عالی خود تلاشی دوچندان داشته باشند. اگر کارکردهای یک مرکز دانشگاهی را تولید، انتقال و اشاعه دانش بدانیم، لازمه تحقق این کارکردها، وجود امکانات، تجهیزات و نیروی انسانی مناسب است که نبود یا کمبود هر کدام موجب عدم کارایی مطلوب می‌شود.

کتابخانه، یکی از مهم‌ترین اجزای جدایی‌ناپذیر و در حقیقت قلب تپنده یک مؤسسه آموزشی است که به‌ویژه در رویکرد نوین تعلیم و تربیت یعنی مثلث معلم-کتابخانه-دانش‌آموز اهمیت خاصی دارد. وجود کتابخانه غنی این ره‌آورد را به دنبال دارد تا فرایند آموزش به بهترین شکل ممکن به بار نشیند و مؤسسات آموزشی به مراکزی برای تولید علم و تربیت نیروی انسانی کارآمد تبدیل شوند.

از این‌رو، رویکرد نهایی این تحقیق بر آگاهی از وضع موجود کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به منظور شناخت مشکلات و موانع رشد و توسعه آن‌ها از لحاظ

امکانات، تجهیزات، مجموعه‌سازی، نیروی انسانی و بودجه ... تأکید دارد. بدون تردید، شناخت این مشکلات و ارائه راهکارهای لازم برای بهبود وضعیت کتابخانه‌های مذکور سبب خواهد شد تا در آینده گام‌های ارزنده‌ای جهت افزایش کیفیت آموزشی و پژوهشی در این دانشگاه‌ها برداشته شود.

اهداف تحقیق

چنان چه در مقدمه نیز بدان اشاره شد، کتابخانه‌های دانشگاهی نقش ارزنده و غیرقابل انکاری در پویایی یک مرکز آموزشی دارند و ایفای این نقش زمانی مطلوب خواهد بود که کتابخانه‌ها از شرایط و امکانات لازم برای انجام وظایف محوله خود برخوردار باشند.

در کشور ما، برای کتابخانه‌های دانشگاهی استانداردهایی تعریف شده است که این استانداردها در کتاب «پیش‌نویس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» تألیف خانم شیرین تعاونی ذکر شده است که در این تحقیق به عنوان معیار مورد استفاده قرار خواهد گرفت (۲).

هدف اصلی این تحقیق، ارزیابی وضع موجود کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی از لحاظ مجموعه‌سازی، امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ای و نیروی انسانی، بودجه ... و مقایسه این شاخص‌ها با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی است.

بیان مسئله

نتایج حاصل از مطالعات و پژوهش‌های انجام گرفته در خصوص مشکلات و مسائل انواع

کتابخانه‌ها در کشور ما، حاکی از آن است که کتابخانه‌های موجود در کشور نه تنها با استانداردهای جهانی فاصله دارند، بلکه اساساً برخی از آنان از حداقل امکانات و تجهیزات نیز برخوردار نیستند که کتابخانه‌های دانشگاهی نیز از این قاعده مستثنا نیستند. پرسشی که در اینجا باید بدان پاسخ گفت، این است که چرا کتابخانه‌های دانشگاهی که در واقع، قلب تپندهٔ چنین مراکزی به‌شمار می‌روند و به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تعیین کیفیت آموزشی و پژوهشی مطرح هستند، نتوانسته‌اند همگام با رشد جامعهٔ دانشگاهی، تنوع رشته‌های تحصیلی و رشد فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی، آن‌گونه که شایسته است پیشرفت کنند. آنچه مسلم است حرکت رو به رشد کتابخانه‌ها به عوامل متعددی وابسته است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از، بودجهٔ کافی، نیروی انسانی متخصص، توجه مدیران و مسئولان دانشگاه‌ها .. که کمبود هر کدام به تنهایی می‌تواند اثر منفی بر فعالیت کتابخانه داشته باشد. شناخت مسائل و مشکلات کتابخانه‌ای این پی‌آمد را خواهد داشت تا موانع پیشرفت و توسعهٔ شناسایی و سپس راهکارهای عملی برای از میان برداشتن این موانع ارائه شود.

ضرورت تحقیق

امروزه کتابخانه‌های دانشگاهی به واسطهٔ رسالتی که در راستای تربیت و آموزش نیروی انسانی عهده‌دار هستند، بیش از هر زمانی نیازمند فراهم‌آوری، پردازش، ارائه و اشاعهٔ اطلاعات لازم به دانش‌آموختگان

دانشگاهی‌اند که این مهم مستلزم همگام شدن با آخرین انتشارات بومی و جهانی و همچنین دستیابی به فن‌آوری‌های لازم در این زمینه است که این مسئله به دلایل گوناگون در کتابخانه‌های دانشگاهی کشور ما آن‌گونه که شایسته است تحقق نیافته و ضرورت دارد با انجام تحقیقات لازم، بستری فراهم شود تا فعالیت این کتابخانه‌ها علاوه بر انطباق با استانداردهای جهانی، خدمات ارزنده‌تری به جامعهٔ دانشگاهی ارائه کنند. نباید از یاد برد که تعلیم و تربیت نوین بر مثلث معلم (یاددهنده) - کتابخانه (مکمل آموزش) - دانش‌آموز (یادگیرنده) تأکید دارد که کمبود هر یک از اضلاع، فرایند آموزش را با مشکل مواجه می‌سازد. بنابراین در نظام‌های دانشگاهی نیز باید به این مهم توجه شود که وجود کتابخانه‌هایی با امکانات مناسب نه تنها قدرت یادگیری دانشجویان را به شکل غیرمستقیم افزایش می‌دهد، بلکه اساساً دانشجویان را به سمت خلاقیت و نوآوری هدایت می‌کنند. همخوانی امکانات و تجهیزات و همچنین وجود نیروی انسانی کارآمد، اصلی است که در کتابخانه‌های دانشگاهی توجه چندانی به آن‌ها نمی‌شود و همین مسئله سبب می‌شود تا کتابخانه‌های دانشگاهی در راه رسیدن به اهداف واقعی خود چندان موفق نباشند.

وجود چنین مشکلاتی ایجاب می‌کند تا با بررسی‌های لازم و شناخت موانع و مشکلات، بستر مناسبی برای رشد و شکوفایی این نوع از کتابخانه‌ها فراهم شود و مسئولان دانشگاه‌ها را در درک صحیح از ضرورت وجودی

کتابخانه‌ها و شناخت مسائل و مشکلاتی که با آن دست به گریبانند، یاری کرد.

سؤالات تحقیق

۱. آیا اهداف و وظایف کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی مربوط به منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟
۲. آیا سبک و شیوه مدیریت کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟
۳. مجموعه کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟
۴. نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟
۵. سازمان‌دهی منابع کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟
۶. خدمات کتابخانه‌ای، کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟
۷. ساختمان و تجهیزات کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

۸. آیا بودجه تخصیص یافته به کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

شیوه گردآوری اطلاعات

برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق از پرسش‌نامه استفاده شده است.

جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری تحقیق کتابخانه‌های دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی است که عبارتند از: آشتیان، اراک، الیگودرز، بروجرد، تفرش، تویسرکان، خرم‌آباد، خمین، دورود، ساوه، فراهان، محلات، ملایر، نراق، همدان.

شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

پس از گردآوری پرسش‌نامه‌ها و کدگذاری آن‌ها اطلاعات مورد نیاز استخراج و از طریق نرم‌افزار آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

پیشینه تحقیق در داخل کشور

نتایج حاصل از تحقیق عسکر اکبری با عنوان «بررسی وضعیت کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی و مقایسه آنها با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» حاکی از آن است که همه کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی مورد مطالعه چه از نظر کیفی و چه از نظر کمی با استانداردها مطابقت نداشته و زیر استاندارد هستند و تنها ۴۵/۴ درصد با استاندارد مطابقت دارند (۱).

در تحقیقی دیگر که توسط حسین حیدری با همین عنوان در رابطه با کتابخانه‌های منطقه چهار دانشگاه آزاد اسلامی صورت پذیرفته است، نتایج حاصل شده نشان می‌دهد کتابخانه‌های مورد بررسی از لحاظ کیفی (اهداف و وظایف، سازمان‌دهی، خدمات، سازمان و مدیریت) با استانداردهای تعریف شده کتابخانه‌های دانشگاهی نزدیک بوده اما از لحاظ کمی (نیروی انسانی، مجموعه، ساختمان، تجهیزات و بودجه) اختلاف چشمگیری وجود دارد (۳).

فریده زمانی‌نژاد در تحقیق خود با عنوان «ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر زنجان» فاصله با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی، نداشتن خط‌مشی مدون، کمبود نیروی انسانی، بودجه، فضا، امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ای، عدم تناسب مواد غیرچاپی با مواد چاپی و همچنین کمبود نیروی متخصص را از جمله مشکلات کتابخانه‌های دانشگاهی شهر زنجان ذکر کرده است (۴).

فرشته سهی‌راد، در بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاهی علامه طباطبائی و مقایسه آن با استانداردهای دانشگاهی به این نتیجه دست یافته است که مجموعه کتابخانه، فضا، عدم تناسب مواد غیرچاپی با مواد چاپی، کمبود نیروی متخصص کتابداری و بودجه، زیر استاندارد کتابخانه‌های دانشگاهی است (۵).

ربابه فرهادی در تحقیق با عنوان «بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز و نگرش کتابداران درباره کاربرد فن‌آوری‌های

اطلاعاتی در کتابخانه» وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز را به دلیل نابرابری امکانات و تجهیزات رایانه‌ای در کتابخانه‌ها نامطلوب ارزیابی کرده است. در مقوله مشکلات کتابداران در استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعاتی، عمده‌ترین مشکل، «عدم آموزش کافی» بیان شده است (۷).

پیشینه تحقیق در خارج از کشور

محمد صالح آشور در ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های عربستان سعودی با استفاده از استاندارد ACRL به این نتیجه دست یافته است که به استثنای دانشگاه ملک مسعود، سایر کتابخانه‌ها به مراتب پایین‌تر از استانداردهای ACRL است. نبود طرح‌های مجموعه‌سازی، مشکلات مدیریتی و عدم کفایت، عدم حمایت مالی از جمله نقاط ضعف این کتابخانه‌ها تعیین شده است (۳: ۴۱).

اگان‌دپ^۴ در سال ۱۹۸۲ در پژوهش خود با عنوان «استاندارد نیروی انسانی برای کتابخانه‌های دانشگاهی نیجریه» نشان داد که بیشتر کتابخانه‌های مورد مطالعه زیر سطح استاندارد کتابخانه‌های دانشگاهی آفریقا قرار دارند (۶: ۶۱).

در تحقیقی که توسط جان باد^۵ در دانشگاه لویزیانا^۶ در شمال شرقی و جنوب شرقی انجام گرفت، در اولی رضایت استادان و در دیگری میزان رضایت دانشجویان بررسی شده است. در هر دو دانشگاه از مجموعه کتابخانه و خدمات مرجع رضایت داشتند، اما

4. Ogundipe
5. John Budd

6. Louisiana University

دانشجویان نسبت به محیط کتابخانه، گرما، سرما و سروصدا ناراضی بودند (۸: ۶۹).

یافته‌های تحقیق

۱- آیا اهداف و وظایف کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

آنچه از تجزیه و تحلیل اطلاعات ارائه شده توسط کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی به دست آمده است، نشان می‌دهد ۷۳/۳ درصد (ج ۱) کتابخانه‌ها از لحاظ دارا بودن اهداف و وظایف مدون با استانداردها مطابقت دارند و ۲۶/۷ درصد هم از لحاظ اهداف و وظایف هم از لحاظ عدم تصویب اهداف و وظایف از سوی ریاست دانشگاه منطبق با استانداردها نیستند.

در رابطه با گردآوری مجموعه‌ای غنی از منابع در جهت پاسخ‌گویی هر چه بیشتر به نیاز مراجعان تمامی کتابخانه‌ها با استاندارد همگامند، اما در مورد بازنگری وظایف کوتاه‌مدت و بلندمدت خود ۶۷ درصد (ج

۱) با استاندارد مطابقت داشته و ۳۳ درصد از استاندارد تبعیت نمی‌کنند.

تأمین منابع مطابق با اهداف آموزشی و پژوهشی اصلی است که معمولاً توسط همه واحدهای دانشگاهی دنبال می‌شود که این مسئله در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج نیز به خوبی و مطابق استاندارد رعایت می‌شود.

اساساً بازنگری در عملکرد وظیفه‌ای است خطیر که هر سازمانی برای آگاهی از تحقق اهداف خود در نوبت‌های معین نسبت به آن اقدام می‌کند. دستیابی به اهداف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در کتابخانه‌ها نیز امری ضروری است که ۳۳ درصد (ج ۱) در کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاهی آزاد اسلامی به آن توجه چندانی ندارند.

۲- آیا سبک و شیوه مدیریت کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟ وجود کمیته یا شورای مشورتی در کتابخانه

جدول ۱. میزان تطابق اهداف و وظایف با استاندارد

آیا اهداف و وظایف کتابخانه، مدون و معین است؟	آیا اهداف و وظایف کتابخانه به تصویب رئیس دانشگاه رسیده است؟		آیا گردآوری مجموعه در جهت پاسخ‌گویی به نیاز مراجعان است؟		آیا اهداف و وظایف کوتاه‌مدت و بلندمدت کتابخانه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد؟	
	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
جمع	۱۱	۴	۱۵	۰	۱۰	۵
درصد	۷۳/۳	۲۶/۷	۱۰۰	۰	۶۷	۳۳

این پی‌آمد مثبت را به دنبال دارد تا مسائل و مشکلات کتابخانه به خرد جمعی واگذار شود و آنان از طریق هم‌فکری و هم‌اندیشی راهکارهای مناسب و مفیدی را در راستای بهبود فعالیت‌های کتابخانه‌ای اتخاذ کنند. در این رابطه، کتابخانه‌های واحدهای منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی از لحاظ داشتن کمیته یا شورای مشورتی وضعیت مطلوبی ندارند. به گونه‌ای که فقط ۴۰ درصد (ج ۲) دارای چنین کمیته یا شورای مشورتی هستند و ۶۰ درصد از داشتن آن محرومند.

عضویت رؤسای کتابخانه‌ها در گروه‌های آموزشی یا پژوهشی واحدها سبب می‌شود به هنگام برگزاری جلسات آموزشی یا پژوهشی، مشکلات کتابخانه‌ها نیز مطرح و احتمالاً مورد بررسی قرار گیرند و یا این‌که به دلیل ارتباط آنان با گروه‌های آموزشی و اعضای هیئت علمی زمینه‌ای فراهم شود تا از نیازهای اساسی کتابخانه‌ها به‌ویژه از لحاظ منابع اطلاعاتی آگاهی یابند. در این رابطه فقط ۲۰ درصد (ج ۲) از رؤسای کتابخانه‌ها عضو شورای آموزشی و پژوهشی واحد خود هستند که از این لحاظ نیز وضعیت، بسیار نامناسب است. از جانب دیگر فقط ۲۰ درصد (ج ۲) رؤسای کتابخانه‌ها عضو هیئت علمی هستند و ۸۰ درصد چنین ویژگی را ندارند. عضویت رئیس کتابخانه در کادر هیئت علمی واحد دانشگاهی این فرصت را در اختیار وی قرار می‌دهد تا به واسطه قرار گرفتن در متن فرایند آموزش از نیازهای اطلاعاتی دانشجویان و سایر اعضای هیئت علمی آگاهی یابد و نسبت به تأمین چنین نیازهایی اقدام کند.

در مورد مدرک تحصیلی رؤسای کتابخانه نیز وضعیت، چندان رضایت‌بخش نیست، به گونه‌ای که ۴۰ درصد (ج ۲) از آنان فاقد مدرک کتابداری هستند. در حالی که اهمیت کار کتابخانه‌ها ایجاب می‌کند تا دارندگان مدارک کتابداری سرپرستی کتابخانه‌ها را عهده‌دار باشند. دارا بودن وظیفه‌ای روشن و واضح به کتابداران این امکان را می‌دهد تا با اجرای دقیق آنچه از آنان خواسته شده است در پیشبرد اهداف کتابخانه‌ای سهیم باشند که این مسئله در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج به میزان ۹۳ درصد (ج ۲) مطابق استاندارد است.

نیروی انسانی، مهم‌ترین عامل سازمانی است، به همین دلیل نیز لازم است برای کار او ارزش قائل شد و در صورت نیاز مورد تشویق قرار گیرد. بدیهی است چنان‌چه فردی امور محوله خود را به بهترین شکل ممکن انجام می‌دهد و با درک وظیفه خود گام‌های ارزنده‌ای در جهت ارائه خدمات ارزنده‌تر برمی‌دارد، باید مورد توجه قرار گیرد که این موضوع در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج چندان جدی گرفته نمی‌شود. چنان‌چه در جدول ۲ نیز مشخص است، فقط ۳۳ درصد کتابخانه‌ها نسبت به قدردانی از زحمات کارکنان خود اقدام می‌کنند و ۶۷ درصد دیگر چنین برنامه‌ای را دنبال نمی‌کنند که لازم است با ارزیابی فعالیت کارکنان، شوق و انگیزه را در آنان تقویت کنند. ارزیابی فعالیت کتابداران موجب شناسایی نقاط قوت و ضعف آنان شده و از این طریق می‌توان به‌خوبی زمینه‌ای فراهم

کرد تا علاقه‌مندی‌شان به انجام امور محول بیشتر شود. در رابطه با ارزیابی کار کارکنان کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج نیز توجه چندانی صورت نمی‌گیرد. به طوری که فقط ۴۰ درصد (ج ۲) به این امر اهتمام می‌ورزند و ۶۰ درصد دیگر برنامه‌ای برای

شرکت نکرده‌اند که وضعیت نامطلوبی است. شرکت کارکنان غیرکتابدار در دوره‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت کتابداری موجب می‌شود تا آنان با اصول و فنون کتابداری آشنایی پیدا کرده و در انجام وظایف خود موفق‌تر عمل کنند.

جدول ۲. وضعیت و شیوه مدیریت

شرکت کارکنان غیرکتابداری در دوره‌های آموزش کتابداری	ارزیابی کارکنان		قدردانی از کارکنان		روشن و واضح بودن شرح وظایف کارکنان		دارا بودن مدرک کتابداری رئیس کتابخانه		عضویت رئیس کتابخانه در کادر هیئت علمی		عضویت رئیس شورای آموزشی یا پژوهشی کتابخانه در		آیا کتابخانه دارای کمیته مشورتی است؟			
	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر		
۷	۸	۹	۶	۱۰	۵	۱	۱۴	۶	۹	۱۲	۳	۱۲	۳	۹	۶	جمع
۴۷	۵۳	۶۰	۴۰	۶۷	۳۳	۷	۹۳	۴۰	۶۰	۸۰	۲۰	۸۰	۲۰	۶۰	۴۰	درصد

۳- مجموعه کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

یکی از مهم‌ترین عواملی که سبب می‌شود مجموعه کتابخانه رشد متوازن و متناسبی داشته باشد، وجود سیاست و خط‌مشی برای گسترش مجموعه است. متأسفانه در بسیاری از کتابخانه‌های دانشگاهی به این موضوع توجه نمی‌شود که این مسئله موجب تقویت و گسترش منابع در یک یا چند موضوع شده و به برخی از موضوعات توجه چندانی نمی‌شود. خط‌مشی بدون مجموعه‌گستری، بستری را فراهم می‌سازد تا به همه گروه‌های آموزشی یکسان توجه شود و رشد مقبولی را موجب شوند. درخصوص خط‌مشی

ارزیابی ندارند. داشتن آگاهی و اطلاعات پیرامون حرفه‌ای که فرد به آن اشتغال دارد و به عبارت دیگر داشتن سواد حرفه‌ای در جهان امروز از اهمیت خاصی برخوردار است. به‌ویژه آنکه کتابخانه‌ها نیز در جهان امروز به دلیل رشد فزاینده انتشارات، تنوع نیازهای اطلاعاتی و ظهور فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی دچار تحول و دگرگونی‌های فراوانی در فعالیت خود شده‌اند که این مسئله ایجاب می‌کند کارکنان غیرکتابداری شاغل در کتابخانه‌ها آموزش‌های لازم را در زمینه حرفه خود فرا گیرند.

آنچه از اطلاعات ارائه شده در جدول ۲ برمی‌آید، ۴۷ درصد کتابخانه‌ها دارای کارکنان غیرکتابدار هستند که کتابداران کتابخانه‌های مذکور در دوره‌های آموزشی کتابداری نیز

مدون مجموعه گستری ۶۷ درصد (ج ۳) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی از استاندارد تبعیت می‌کنند، در حالی که ۳۳ درصد فاقد چنین استانداردی هستند.

گزینش مواد از مهم‌ترین وظایف کتابخانه است که رئیس کتابخانه در این زمینه مسئولیت خطیری برعهده دارد چرا که گزینش هر منبع اطلاعاتی برای خرید مستلزم آن است که آن منبع در کتابخانه موجود نباشد و یا این که قبلاً سفارش داده نشده باشد. در اجرای چنین فرایندی رئیس کتابخانه می‌بایست از کلیه سفارش‌هایی که از سوی گروه‌های آموزشی، پژوهشی، دانشجویان و سایر افراد مرتبط با کتابخانه ارائه می‌شود، آگاهی داشته باشد و ضمن پیگیری سابقه منابع ارائه شده، از ورود منابع تکراری یا منابعی که نیاز کتابخانه را فراهم نمی‌سازند، به درون مجموعه خودداری کند. هر چند در این زمینه، ۷۳ درصد (ج ۳) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی طبق استاندارد عمل می‌کنند، اما ۲۷ درصد کتابخانه‌ها به این استاندارد توجه لازم را ندارند.

وجین منابعی که نیاز جامعه مخاطب را فراهم نمی‌سازند، یا اینکه به دلیل گذشت زمان دچار فرسودگی شده‌اند و یا به همین دلیل ارزش و اعتبار علمی خود را از دست داده‌اند (به‌ویژه در کتاب‌های علمی و پزشکی) سبب می‌شود تا کتابخانه‌ها روندی پویا و رو به رشد داشته باشند. دلایل گوناگونی اهمیت وجین را مضاعف می‌کنند که مهم‌ترین آن‌ها افزایش روزافزون انتشارات، کمبود فضا و ... است. امروزه هیچ کتابخانه‌ای فضا و امکانات لازم برای گردآوری همه انتشارات ملی و بین‌المللی را ندارد و این خود عاملی است تا کتابخانه‌ها امر وجین را جدی بگیرند. بر اساس آمار جدول ۳، فقط ۴۰ درصد از کتابخانه‌ها دارای قانون مدون وجین هستند و ۶۰ درصد چنین فعالیتی را در دستور کار خود ندارند. عدم ارزیابی مجموعه خود علتی است که رشد ناموزون و نامتناسب مجموعه را موجب می‌شود. ارزیابی منظم مجموعه کتابخانه این فرصت را فراهم می‌سازد تا عملیات وجین نیز با آگاهی و دقت بیشتر انجام شود که در این رابطه نیز ۵۳/۳ درصد (ج ۳) کتابخانه‌های واحد‌های دانشگاهی منطقه پنج ارزیابی

جدول ۳. مجموعه‌سازی

رشد ۲ تا ۶ درصد	ارزیابی منظم منابع		داشتن قانون مدون وجین		گزینش نهایی منابع توسط رئیس کتابخانه		خط‌مشی مجموعه گستری		جمع	
	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر		
۱	۱۴	۸	۷	۹	۶	۴	۱۱	۵	۱۰	
۶۷	۹۳/۳	۵۳/۳	۴۶/۷	۶۰	۴۰	۲۶/۷	۷۳/۳	۳۳/۳	۶۶/۷	درصد

منظمی از منابع مجموعه خود ندارد. رشد مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی معمولاً در راستای توسعه رشته‌های دانشگاهی و افزایش دانشجو صورت می‌گیرد که این مسئله در کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به خوبی رعایت می‌شود. ۹۳ درصد (ج ۳) کتابخانه‌ها از رشد ۲ تا ۶ درصدی در طول سال برخوردارند که این نشان از رشد مجموعه‌ها همگام با افزایش رشته‌های دانشگاهی و دانشجو دارد.

وجود کتابخانه‌ای غنی و پویا در یک محیط دانشگاهی علاوه بر کمک به فرایند آموزش، بر اعتبار آن واحد دانشگاهی نیز می‌افزاید. در جهان امروز شاهد هستیم که دانشگاه‌های بزرگ جهان دارای کتابخانه‌های معتبر و زبانزد هستند، به گونه‌ای که در بیان اهمیت و جایگاه چنین دانشگاه‌هایی، کتابخانه‌ها به عنوان شاخص مهم به‌شمار می‌روند. آنچه داده‌های حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد مجموعه تمامی کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استاندارد، فاصله قابل توجهی دارند. در اینجا منابع موجود (ج ۴)، کتابخانه‌های مورد بررسی و همچنین استاندارد منابع کتابخانه‌ای (ج ۵)، برای هر کدام و فاصله و اختلاف آنان با استانداردها نشان داده می‌شود.

محاسبه مجموعه هر کتابخانه مستقل دانشگاهی بر مبنای فرمول زیر انجام گرفته است.

$$V = \text{مجموعه پایه} + 100F + 12E + 335U + 300M + 200D$$

در این فرمول

F = تعداد اعضای هیئت علمی تمام وقت

E = تعداد کل دانشجویان تمام وقت

U = تعداد رشته‌های کارشناسی

M = تعداد رشته‌های کارشناسی ارشد

D = تعداد رشته‌ها در سطح دکتری

V = تعداد کل مجموعه

مجموعه پایه رقم ثابت و نمایشگر حداقل مجموعه‌ای است که باید هم‌زمان با گشایش هر واحد دانشگاهی در کتابخانه آن موجود باشد. مجموعه پایه کتابخانه‌های مرکزی باید بین ۴۰ تا ۸۰ هزار مدرک، بنا به نوع و زمینه فعالیت موضوعی، تعیین شود. لازم است بنا به نیازها و ویژگی‌های سازمان آموزش مادر، درصدی از کل مجموعه هر کتابخانه دانشگاهی، به مواد غیرکتابی اختصاص یابد (۲).

۴- نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای

جدول ۴. وضعیت منابع موجود کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی

ردیف	کتابخانه	کتاب فارسی	کتاب لاتین	نشریه		پایان‌نامه	نرم‌افزار	نقشه	سایر	جمع کل
				فارسی	لاتین					
جمع	۱۵	۴۷۸۱۸۳	۹۱۰۹۴	۱۴۶۶	۴۶	۵۶۰۹	۳۲۴۴	۳۴۳	۴۹۳۹	۵۸۴۹۲۲

جدول ۵. مقایسه منابع موجود کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج با استاندارد

واحد	منابع موجود	استاندارد	فاصله با استاندارد	درصد اختلاف
جمع	۵۸۴۹۲۲	۲۱۳۷۲۳۵	۱۵۵۲۳۱۳	۲۷/۳

کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟ وجود کتابداران متخصص در کتابخانه‌ها به دلیل تحصیل در این رشته و آگاهی و شناخت رسالت اصلی کتابخانه‌ها این امکان را فراهم می‌سازد تا آنان درک بهتری از کتابخانه و مسائل آن داشته باشند و از سوی دیگر انجام امور تخصصی از جمله (فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی، چکیده‌نویسی...) توسط ایشان سبب ارائه خدمات ارزنده‌تر به کتابخانه و مراجعان می‌شود. نگاهی به آمار و ارقام جدول ۶ به خوبی نشان می‌دهد که ضعف نیروی انسانی متخصص به نوعی همه کتابخانه‌ها را آزار می‌دهد. از مجموع ۷۰ نفر کتابدار شاغل در کتابخانه‌های مورد مطالعه فقط ۴۳ درصد دارای مدرک کارشناسی کتابداری هستند که این وضعیت در رابطه با مدارک تحصیلی بالاتر بسیار نامطلوب است. به گونه‌ای که فقط ۳ درصد (ج ۶) کتابداران دارای مدرک کارشناسی ارشد و

۱/۲ درصد دارای مدرک دکتری هستند. هر چند با احتساب دارندگان مدرک تحصیلی کارشناسی غیرکتابداری آمار کارشناسان شاغل در کتابخانه به ۷۷ درصد می‌رسد، اما این امکان نیز وجود دارد که بسیاری از افرادی که دارای مدرک غیرکتابداری هستند، برخلاف میل باطنی خود به این کار مشغول شده باشند.

۵- سازمان‌دهی منابع کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

استفاده از قواعد شناخته شده ملی و بین‌المللی به عنوان یک معیار، شاخصی است که معمولاً در تمامی کتابخانه‌های دنیا رعایت می‌شود. استفاده از چنین قواعد و قوانینی سبب می‌شود تا مجموعه کتابخانه از یکپارچگی و نظم خاصی برخوردار شود که همین یکپارچگی

جدول ۶. نیروی انسانی

واحد	کتابدار متخصص		کارکنان غیرکتابداری		کتابدار کمک متخصص		جمع کل نیروها		درصد نسبت نیروهای موجود به نیروهای مورد نیاز استاندارد
	شاغل	استاندارد	شاغل	استاندارد	شاغل	استاندارد	شاغل	استاندارد	
جمع	۲	۱۳۸	۳۶	۲۷۶	۳۲	۲۹۸	۷۰	۷۱۲	
درصد	۱/۴۴		۱۳/۰۴		۱۰/۷۳		۹/۸۳		

و نظم نیز، تسهیل خدمات کتابخانه‌ای را به همراه دارد. در این رابطه، ۸۷ درصد (ج ۷) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج با درک این ضرورت از قواعد فهرست‌نویسی انگلوآمریکن استفاده می‌کنند، اما ۱۳ درصد دیگر چنین استناداردی را رعایت نمی‌کنند. امروزه صنعت رایانه علاوه بر تسهیل و تسریع خدمات کتابخانه‌ای، بستری را فراهم کرده است تا کتابداران با صرف زمان کمتری به مراجعان خود خدمت‌رسانی کنند و از جانب دیگر با برقراری شبکه‌های داخلی، زمینه استفاده بهینه از منابع را توسط مراجعان فراهم سازند. سازمان‌دهی منابع از طریق همکاری شبکه‌ای و همچنین تهیه فهرست مشترک که نمایانگر موجودی چند کتابخانه است، عمل‌جای‌یابی منابع اطلاعاتی را برای دانشجویان واحدهای مختلف دانشگاهی فراهم می‌سازد. بهره‌گیری ۸۰ درصد (ج ۷) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج از چنین امکاناتی هر چند رضایت‌بخش نیست، اما می‌توان امیدوار بود با استفاده از امکانات کامپیوتری و شبکه‌های داخلی سایر کتابخانه‌ها نیز در مکانیزه کردن خدمات

کتابخانه‌ای خود اقدام کنند. تسریع در ارائه خدمات سازمان‌دهی و آماده‌سازی منابع جدید و واردکردن آن‌ها به چرخه کتابخانه اصلی است که باید کاملاً جدی گرفته شود. اگر مدرکی که برای کتابخانه خریداری می‌شود به موقع در اختیار قرار نگیرد، چه بسا در کوتاه‌مدت چنین مدرکی ارزش اطلاعاتی خود را از دست بدهد و استفاده چندانی از آن صورت نگیرد که این مسئله در مورد منابع علمی و پزشکی که همواره در حال تحول و دگرگونی هستند، اهمیتی دوچندان می‌یابد. طبق استنادارد، کتابخانه در شرایط معمول باید در مدت ۱۷ روز منابع جدید خود را وارد چرخه مجموعه کند که در این مورد ۸۰ درصد (ج ۷) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج موفق عمل کرده‌اند و ۲۰ درصد در این مورد به استنادارد لازم دست نیافته‌اند.

فهرست‌نویسی و آماده‌سازی ۲۴۰ عنوان کتاب در ماه، استناداردی است که می‌تواند نشان از جدیت و اهتمام کتابخانه‌ها در ارائه بهینه خدمات کتابخانه‌ای داشته باشد. در رعایت این استنادارد ۸۷ درصد (ج ۷)

جدول ۷. وضعیت سازمان‌دهی منابع کتابخانه‌ای

واحد	استفاده از قواعد فهرست‌نویسی انگلوآمریکن		استفاده از شبکه کامپیوتری برای فهرست‌نویسی و تهیه فهرست مشترک		آماده‌سازی منابع در ۱۷ روز		فهرست‌نویسی ۲۴۰ عنوان کتاب در ماه	
	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
جمع	۱۳	۲	۱۲	۳	۱۲	۳	۱۳	۲
درصد	۸۷	۱۳	۸۰	۲۰	۸۰	۲۰	۸۷	۱۳

کتابخانه‌ها موفق بوده‌اند و ۱۳ درصد به چنین استانداردی نرسیده‌اند.

۶- خدمات کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

آشنایی مراجعان با شیوه‌های بهره‌گیری از منابع و مجموعه کتابخانه به‌خصوص برای دانشجویان جدید گامی ارزنده در راستای بهره‌وری هرچه بیشتر کتابخانه‌ها می‌شود. از این رو معمولاً کتابخانه‌ها در اقدامی مفید و ارزنده اقدام به اجرای برنامه آشنایی دانشجویان با شیوه‌های بهره‌گیری از کتابخانه می‌کنند. این عمل علاوه بر تسهیل کار کتابداران، به مراجعان این امکان را می‌دهد تا به خوبی با کتابخانه آشنا شده و خود در دستیابی به منابع اطلاعاتی یار و یاور کتابداران باشند. در این زمینه، ۶۷ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی دارای برنامه مشخص برای آشنا ساختن دانشجویان از خدمات کتابخانه‌ای هستند و ۳۳ درصد فاقد آن هستند.

از دیگر فعالیت‌های کتابخانه‌ها در جهت آشنا ساختن مراجعان از خدمات کتابخانه‌ای تهیه جزوه یا کاتالوگ راهنماست که این عمل نیز به مراجعان امکان می‌دهد تا در بهره‌گیری از کتابخانه و مواد کتابخانه‌ای اطلاع و آگاهی بهتری داشته باشند. چنین جزوه‌هایی معمولاً اطلاعاتی درباره نحوه عضویت، شرایط امانت کتاب، موقعیت کتابخانه و ... را در اختیار افراد قرار می‌دهند. در استفاده از جزوه راهنما

کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج، وضعیت چندان مطلوبی ندارند. چنان چه در جدول ۸ مشاهده می‌شود، فقط ۴۷ درصد دارای جزوه راهنما هستند و ۵۳ درصد دیگر چنین جزوه‌ای را تدوین نکرده‌اند.

حضور کتابداران متخصص در تمامی ساعت فعالیت یک کتابخانه شرایطی را فراهم می‌کند تا مراجعان در هر زمان برای کسب اطلاعات مورد نیاز خود دچار مشکل نشوند. در تأمین این نیاز، ۷۳ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های دانشگاهی منطقه پنج طبق استاندارد عمل کرده و ۲۷ درصد دیگر در رعایت این استاندارد ناموفق بوده‌اند.

افزایش ساعت کار کتابخانه در زمان امتحانات یکی از وظایفی است که مسئولان دانشگاه در پاسخ به نیاز دانشجویان به آن توجه خاصی دارند که در این مورد نیز ۱۰۰ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج به این وظیفه عمل کرده و ساعت کار خود را به منظور ارائه خدمات به مراجعان افزایش می‌دهند.

تهیه گزارش عملکرد کتابخانه به عنوان یک کارنامه این فرصت را در اختیار رئیس کتابخانه و کتابداران آن قرار می‌دهد تا ضمن آگاهی از عملکرد کتابخانه، نیاز مراجعان خود را نیز شناسایی کنند. از این طریق می‌توان به انواع نیازهای اطلاعاتی و دیگر نیازهایی که به صورت انفرادی قابل رسیدگی نیست، دست یافت و نسبت به رفع آنان اقدام کرد. در این رابطه، ۸۷ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج از خدمات ارائه شده خود گزارش تهیه می‌کنند و ۱۳

درصد چنین فعالیتی را در دستور کار خود ندارند.

اطلاع‌رسانی منابع جدید، اقدام مفید و شایسته‌ای است که از طریق آن اعضا و مراجعان کتابخانه از آخرین منابع دریافتی کتابخانه آگاهی می‌یابند. نکته‌ای که در اینجا باید بدان اشاره کرد این است که ورود منابع اطلاعات به چرخه کتابخانه، شرط اساسی برای بهبود کیفیت کتابخانه نیست، بلکه استفاده از این منابع است که بهره‌وری کتابخانه را افزایش می‌دهد. بنابراین، کتابخانه‌ها باید به گونه‌ای عمل کنند تا اعضا و مراجعان در کمترین زمان از منابع جدید اطلاع پیدا کنند. در این خصوص ۸۰ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج منابع دریافتی خود را به اطلاع اعضا و مراجعان می‌رسانند، در حالی که ۲۰ درصد دیگر فاقد چنین ویژگی هستند.

در حال حاضر، اکثر کتابخانه‌ها به‌ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی با بهره‌گیری از

نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای امکان جستجوی کامپیوتری را برای کاربران خود فراهم کرده‌اند و سیستم ماشینی جستجو، جایگزین سیستم دستی شده است. در این مورد فقط ۴۰ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج چنین امکاناتی را برای مراجعان خود فراهم کرده‌اند و ۶۰ درصد دیگر فاقد چنین امکاناتی هستند.

کتابخانه‌های دانشگاهی وظیفه دارند انواع منابع اطلاعاتی اعم از آموزشی و پژوهشی را مطابق با نیاز گروه‌های مختلف آموزشی و پژوهشی دانشگاه مادر فراهم کنند. در تحقق این وظیفه ۱۰۰ درصد (ج ۸) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج، منابع اطلاعاتی مجموعه خود را مطابق رشته‌های آموزشی و پژوهشی گردآوری می‌کنند.

۷- ساختمان و تجهیزات کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های ایران

پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی جدول ۸. وضعیت خدمات کتابخانه‌ای

مطابقت منابع با رشته‌های آموزشی و پژوهشی	بهره‌گیری از امکانات کامپیوتر		اطلاع‌رسانی منابع جدید		تهیه گزارش از خدمات		افزایش ساعات کار کتابخانه به هنگام امتحانات		حضور کتابدار متخصص در تمام ساعات فعالیت کتابخانه		دارا بودن جزوه راهنما		آموزش استفاده از کتابخانه		جمع
	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	
۰	۱۵	۹	۶	۳	۱۲	۲	۱۳	۰	۱۵	۴	۱۱	۸	۷	۵	۱۰
۰	۱۰۰	۶۰	۴۰	۲۰	۸۰	۱۳	۸۷	۰	۱۰۰	۲۷	۷۳	۵۳	۴۷	۳۳	۶۷

مطابقت دارد؟

بر اساس یافته‌های تحقیق، ۴۰ درصد (ج ۹) از کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی دارای ساختمان اختصاصی کتابخانه هستند و در همین حال ۶۰ درصد کتابخانه‌ها فاقد چنین ساختمانی هستند. کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی پانزده‌گانه از لحاظ تجهیزات و وسایل اعلام خطر و اطفای حریق با ۹۳ درصد (ج ۹) در وضع مطلوبی به سر می‌برند و تنها ۷ درصد کتابخانه‌ها فاقد چنین امکاناتی هستند، در حالی که کتابخانه‌ها از لحاظ داشتن وسایل ایمنی در وضعیت مناسبی قرار دارند. با این وجود فقط ۶۷ درصد (ج ۹) کارمندان کتابخانه، آموزش استفاده از این امکانات را فراگرفته‌اند و ۳۳ درصد فاقد چنین ویژگی هستند که با توجه به ضرورت موضوع و خطرات احتمالی لازم است تمامی کارمندان کتابخانه‌ها از چنین آموزشی برخوردار شوند.

یکی از مشکلاتی که به وضوح در کتابخانه‌های منطقه پنج مشاهده می‌شود، عدم پاسخ‌گویی ساختمان کتابخانه به

نیازهای آتی مجموعه است. طبق استاندارد ساختمان کتابخانه باید به گونه‌ای طراحی شود که پاسخ‌گوی حداقل ۳۰ سال آتی واحد دانشگاهی باشد. اما براساس آمار (ج ۹) فقط ۱۳/۳ درصد کتابخانه‌ها از چنین ویژگی برخوردار هستند و ۸۶/۷ درصد کتابخانه‌ها در مکانی که کاربری غیرکتابخانه‌ای دارد، فعالیت می‌کنند.

درخصوص وجود امکاناتی از قبیل تهویه مطبوع، نور کافی، نبود سر و صدا، نبود رطوبت و سایر امکانات رفاهی نیز ۷۳/۳ درصد (ج ۹) کتابخانه‌ها مطابق استاندارد عمل می‌کنند و ۲۶/۷ درصد به استاندارد لازم دست نیافته‌اند.

۸- بودجه کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی به چه میزان با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مطابقت دارد؟

داشتن کاربرد از مستقل برای کتابخانه این امکان را فراهم می‌سازد تا کتابخانه‌ها برای خریدهای کتابخانه‌ای خود دچار مشکل

جدول ۹. وضعیت ساختمان و تجهیزات

کتابخانه از نظر تهویه، نور کافی، ... نبود سر و صدا	تأمین نیازهای سی سال آینده		آموزش کار با وسایل اعلام خطر و اطفای حریق		تجهیز کتابخانه به وسایل اعلام خطر و اطفای حریق		ساختمان مختص کتابخانه		جمع	درصد
	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی		
۴	۱۱	۱۳	۲	۵	۱۰	۱	۱۴	۹	۶	
۷/۲۶	۳/۷۳	۷/۸۶	۳/۱۳	۳۳	۶۷	۷	۹۳	۶۰	۴۰	

نشوند. از آنجا که خوش‌حسابی به‌ویژه هنگامی که منابع کتابخانه‌ای از ناشران معتبر خریداری می‌شود موجب می‌شود تا آنان با اعتماد و اطمینان بیشتر با کتابخانه همکاری داشته و منابع مورد نیازشان را در کمترین زمان تأمین کنند. وجود کارپرداز همچنین موجب می‌شود خرید برخی از اقلام که تهیه و خرید آنان در فرایند اداری زمان‌بر است در زمان کوتاه‌تری خریداری شود. در این رابطه کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی وضعیت مطلوبی ندارند. چنان چه در (ج ۱۰) نیز مشاهده می‌شود، فقط ۲۰ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی دارای کارپرداز مستقل هستند و ۸۰ درصد دیگر فاقد کارپرداز هستند.

داشتن بودجه مشخص سالانه این توانایی را به رؤسای کتابخانه‌ها می‌بخشد تا با تقسیم‌بندی بودجه اختصاصی انواع نیازهای خود را اولویت‌بندی کرده و بر این اساس نسبت به تجهیز کتابخانه خود اقدام کنند. آنچه از اطلاعات به دست آمده مشخص می‌شود، ۹۳/۳ درصد (ج ۱۰) کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی دارای بودجه سالانه مشخص هستند و ۶/۷ درصد نیز بودجه سالانه مشخصی ندارند.

اختصاص بودجه به کتابخانه زمانی ارزش می‌یابد که این بودجه به رئیس کتابخانه ابلاغ شود تا او با آگاهی بیشتر در زمینه هزینه‌کرد آن تصمیم‌گیری نماید. عدم ابلاغ بودجه اختصاص یافته کتابخانه به رئیس آن موجب می‌شود او از سقف هزینه خود اطلاعی نداشته باشند و در نهایت ممکن

است هزینه سالانه‌ای که برای کتابخانه در نظر گرفته می‌شود، مورد استفاده کامل قرار نگیرد. این مشکل در بین کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی کاملاً مشهود است، به گونه‌ای که در ۶/۷ درصد (ج ۱۰) کتابخانه‌ها، بودجه سالانه به اطلاع رئیس کتابخانه رسانده نمی‌شود.

چنان چه کتابخانه‌ها برای هزینه‌های سرمایه‌ای از قبیل ساخت و ساز، تأمین مجموعه پایه و ...، از هزینه اختصاصی خود استفاده کنند، در آن صورت با کمبود اعتبار مواجه خواهند شد. به همین دلیل اکثر دانشگاه‌ها چنین هزینه‌هایی را از بودجه سالانه کتابخانه جدا کرده و هزینه‌ای جداگانه برای آن پیش‌بینی می‌کنند. در این باره ۸۰ درصد (ج ۱۰) کتابخانه‌های مورد بررسی، چنین هزینه‌هایی را از بودجه اختصاصی خود جدا ساخته‌اند و در ۲۰ درصد دیگر چنین نکته‌ای رعایت نمی‌شود.

تأمین نیازهای اطلاعاتی مراجعان کتابخانه اعم از چاپی (کتاب، نشریه، گزارش‌های دولتی و غیردولتی...) و غیرچاپی (لوح فشرده، پایگاه‌های اطلاعاتی، کتاب الکترونیکی...) مهم‌ترین وظیفه کتابخانه‌ها به‌شمار می‌رود، چرا که ضرورت وجودی آنان کمک به فرایند آموزش در واحدهای دانشگاهی است. از این‌رو طبق استاندارد کتابخانه‌های دانشگاهی باید ۷۰ تا ۹۰ درصد از بودجه اختصاص یافته به کتابخانه دانشگاهی صرف خرید منابع اطلاعاتی مورد نیاز مراجعان قرارگیرد. با توجه به داده‌های (ج ۱۰)، تمامی کتابخانه‌های مورد مطالعه، استاندارد لازم را

جدول ۱۰. وضعیت بودجه

واحد	داشتن کارپرداز مشخص		بودجه سالانه مشخص		ابلاغ بودجه سالانه به رئیس کتابخانه		پیش‌بینی هزینه سرمایه‌ای جدا از هزینه جاری کتابخانه		خرید ۷۰ تا ۹۰ درصد بودجه تخصیص یافته به خرید منابع		اختصاص ۳ درصد از کل بودجه دانشگاه به کتابخانه	
	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
جمع	۳	۱۲	۱۴	۱	۸	۷	۱۱	۴	۱۵	۰	۱۲	۳
درصد	۲۰	۸۰	۹۳/۳	۶/۷	۵۳/۳	۴۶/۷	۷۳/۳	۲۶/۷	۱۰۰	۰	۸۰	۲۰

رعایت کرده‌اند.

طبق استاندارد، دانشگاه‌ها باید ۳ درصد از کل بودجه خود را به کتابخانه تخصیص دهند و در صورت نیاز، این مقدار را تا ۵ درصد افزایش دهند. در این رابطه ۸۰ درصد (ج) ۱۰) کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی منطقه پنج از این بودجه برخوردار بوده و ۲۰ درصد چنین بودجه‌ای را در اختیار ندارند.

پیشنهادها

۱- منابع اطلاعاتی در کلیه واحدهای دانشگاهی منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران، فاصله بسیار دارد. لذا، پیشنهاد می‌شود تمامی کتابخانه‌ها با اتخاذ سیاستی مدون و برنامه‌ریزی لازم، با خریداری منابع اطلاعاتی مورد نیاز دانشجویان و اعضای هیئت علمی این فاصله را به حداقل برسانند. برای این کار لازم است رؤسای کتابخانه‌ها با برگزاری نشست‌های متعدد با گروه‌های آموزشی و نیازسنجی مطلوب نسبت به تأمین منابع مورد نیاز اقدام کنند. ضمن آنکه باید سیاستی اتخاذ

شود تا علاوه بر کتاب، سایر منابع اطلاعاتی از جمله مدارک الکترونیکی برای کتابخانه‌ها خریداری شود.

۲- کمبود نیروی انسانی متخصص در تمامی کتابخانه‌های مورد مطالعه به وضوح مشاهده می‌شود که این موضوع به‌ویژه در کتابخانه‌های دانشگاهی چندان خوشایند نیست. به همین جهت لازم است از سوی رؤسای واحدهای دانشگاهی، سیاستی اتخاذ شود تا نیروی انسانی متخصص و کارشناسان کتابداری جهت فعالیت در کتابخانه‌ها استخدام شوند.

۳- با توجه به نتایج تحقیق، ساختمان اکثر کتابخانه‌های منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی دارای کاربری غیرکتابخانه‌ای هستند که این مسئله خود بر فعالیت کتابخانه‌ها تأثیر منفی دارد. لذا، پیشنهاد می‌شود واحدهای دانشگاهی با آینده‌نگری لازم، ساختمان‌هایی مختص کتابخانه احداث کنند.

۴- پیشنهاد می‌شود در جلسات پیش‌بینی بودجه سالانه هر واحد دانشگاهی از رئیس کتابخانه جهت شرکت در جلسات بودجه

دعوت به عمل آید تا بودجه کتابخانه با در نظر گرفتن همه نیازمندی‌ها تعیین شود.

۵- با توجه به وجود امکانات رایانه‌ای در کتابخانه و بهره‌برداری اکثر کتابخانه‌ها از شبکه اینترنت، پیشنهاد می‌شود همکاری بین کتابخانه‌ای واحدهای منطقه پنج دانشگاه آزاد اسلامی با هدف آگاهی از کلیه منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه‌های واحدهای پانزده‌گانه، طراحی و به مرحله اجرا گذاشته شود.

۶- با توجه به تحولات و دگرگونی‌های حرفه کتابداری و ضرورت آگاهی کتابداران از آخرین تحولات حرفه خود، پیشنهاد می‌شود در فاصله‌های زمانی مناسب (حداقل هر دو ماه یک بار) نشست‌های تخصصی کتابداران در یکی از مراکز دانشگاهی برگزار شود.

منابع

۱. اکبری، عسکر. «بررسی وضعیت کتابخانه‌های منطقه پنج و مقایسه آنها با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات اهواز، ۱۳۸۱.
۲. تعاونی، شیرین. *استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۱.

۳. حیدری، حسین. «بررسی وضعیت کتابخانه‌های منطقه پنج و مقایسه آنها با استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات اهواز، ۱۳۸۳.

۴. زمانی‌نژاد، فریده. «ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی زنجان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۷.

۵. سهی‌راد، فرشته. «بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه علامه طباطبائی و مقایسه با استانداردها». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۶.

۶. عطایی، الهام. «ارزیابی نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران براساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران». *پیام کتابخانه*، دوره دوازدهم، ۳ و ۴ (۱۳۸۱): ۶۱.

۷. فرهادی، ربابه. «بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز و نگرش کتابداران درباره کاربرد تکنولوژی اطلاعاتی در کتابخانه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.

۸. کاشانی‌زاده، ایران. «بررسی عوامل مؤثر بر استفاده بهینه از کتابخانه‌های دانشگاهی». *کتابداری*، ۳۸ (۱۳۸۱): ۶۹.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۱۲/۲